

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

INSON KAPITALI TUSHUNCHASINING PAYDO BO'LIMI VA UNING IQTISODIY MOHIYATI

Qo'qon universiteti Turizim va iqtisodiyot fakulteti
Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi magistranti

Hamidov Husniddin Nazirjon o'g'li

Annotasiya: *Inson kapitali ma'naviy va jismoniy tomondan eskirib, o'z qiymatini o'zgartiruvchi ijtimoiy-iqtisodiy sub'ektivlikdir. To'planadigan bilimlar, ko'nikmalar hamda tajribalar inson kapitalining zahirasi sifatida jamlanib boradi va bu zahiradan ma'lum faoliyat sohasida maqsadli foydalaniladi.*

Kalit so'zlar: *Inson kapitali, iqtisodiy taraqqiyot, texnologiyala, intellektual, jamiyat.*

Inson paydo bo'libdiki, o'ziga "O'zi men kimman?", "Dunyoga nega keldim?", "Yashashdan maqsadim nima?" kabi savollarni berib keladi. Sababi, har bir inson individ sifatida betakror. Har bir odam umri oxirlab qolganida uni sarhisob qilar ekan, "Bu dunyoda qanday yashadim?", "Nimalarni qo'lga kiritdim va nimalarni boy berdim?", "Men atrofimdagi insonlarga naf keltira oldimmi?", "Farzandlarimga nimalarni meros qilib qoldirdim?" kabi savollarga javob izlaydi. Mazkur savollarni nafaqat hayoti so'ngida, balki, odam o'z vijdoni va iymoni bilan yolg'iz qolganida ham o'z-o'ziga savol qilib beradi. Bu insonning ong va tafakkur xususiyatlaridan biri bo'lib, insoniylik belgisi hisoblanadi.

Pirovardida esa muntazam ilm olib va izlanib, sidqidildan mehnat qilib, o'zining bilimi, ko'nikmasi, mahoratini tinimsiz oshirib borgan shaxslar yuqoridagi savollarga ijobiy javob topa olishi mumkin. Boisi bu kabi

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY international scientific conference

insonlarda hayotdagi bebaho boyliklar hisoblangan ilm, bilim, tajriba, ko'nikma, malaka, yuksak zehn, iqtidor, iste'dod kabi hech qaysi davrda qiymat bilan o'lchanmaydigan, bozorlardan sotib olib bo'lmaydigan, asosiysi, qancha ko'p sarf etilmasin, kamaymaydigan omillar mavjud bo'ladi.

Boshqa tomondan esa davlatlarning ijtimoiy-iqtisodiy tizimlari o'rtasida jahondagi texnologiya bozorida kechayotgan raqobat kim o'zarga, sifatli va qiymatli inson kapitalini yaratish musobaqasiga aylanib ketdi. Chunki, jahon hamjamiyati tomonidan har qanday ijtimoiy-iqtisodiy, ilmiy, texnologik va shu kabi o'zgarishlarni va ta'bir joiz bo'lsa, "sakrashlar"ni faqat ana shunday ziyoli, bilimli, izlanuvchan, g'ayratli va fidokor kishilarning armiyasi – inson kapitali ishtirokida va ko'magida amalga oshirsa bo'ladi, - degan yakuniy xulosaga kelina boshlandi.

Ta'kidlash kerakki, zamonaviy dunyoda farovon hayot kechirish maqsadi - bu yuqori texnologiyalarni yanada rivojlantirish, hamma yo'nalishlarga innovatsion ong va innovatsion tafakkurni olib kirishga bo'lgan talab inson kapitaliga bo'lgan ehtiyojga sabab bo'ldi. "Shu tufayli ilmiy-texnik integratsiyalar sharoitida tez qaror qabul qilish va o'z ishiga ijodiy yondashish tafakkuriga ega bo'lgan, kreativ fikrlay oladigan kadrlarni tayyorlash zamon talabiga aylanmoqda"¹. Uzoq yillar davomida bu kabi raqobatbardosh ustuvorlik faqat yuksak texnologiyalarga egalik qilishda, deb e'tirof etib kelingan. Masalaga bunday yondashuv hozirda ham o'z muhimligini yo'qotmagan, ammo inson yaratayotgan kashfiyotlar tezlik bilan o'sib, o'zgarib bormoqda. Binobarin, ilg'or taraqqiyot pog'onasidan joy olgan jamiyatlar boshqa raqobatchilardan oldinda bo'lishlari uchun bu texnologiyalarni ishlab chiqishga qodir bo'lgan yuksak qobiliyatli inson kapitali zarur ekanligini anglab yetganlar.

¹ Шапкин И.Н. Человеческий капитал: теория, исторический опыт и перспективы развития. – Москва: Science, 2017. – Б. 281.

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

Inson kapitali – bu to‘plangan bilimlar, ko‘nikmalar, salomatlik hamda ularning o‘z salohiyatlarini ro‘yobga chiqarishga asoslangan tabiiy imkoniyatlaridir. “Shuningdek, vitaminlarga boy ovqatlanish, sog‘liqni saqlash, sifatli ta’lim, qulay ish o‘rinlarini joriy qilish va malakalarini oshirish orqali kishilarga investitsiya kiritish inson kapitalining yuksalishiga hissa qo‘shadi va o‘ta qashshoqlikni to‘xtatish hamda ijtimoiy jihatdan birlashgan kishilar jamoasini barpo etish uchun o‘ta muhimdir”².

Inson va uning qobiliyatlari va bilimi jamiyat faravonligi hamda mamlakat iqtisodiy taraqqiyotining asosiy mezoniga aylangan. Shu jihatdan olib qaralganda, mazkur tadqiqot rivojlanishning lokomotivi bo‘lgan inson mohiyatini tushuntirish, bundan tashqari, uning ijtimoiy, itisodiy, madaniy va ma’rifiy sohalaridagi o‘rnini yoritib berishga xizmat qiladi.

XX asrda insondagi shaxsiy sifatlar – uning fazilatlari, bilimi, ko‘nikma va tajribasi, qobiliyat va mahorati bilan bog‘liq tushunchalar yuksalib, inson kapitali sifatida o‘z o‘rnini topdi. Buning boisi XX asrning so‘nggida insoniyatning postindustrial jamiyatga, ya’ni informatsion va innovatsion texnologiyalar davriga qadam qo‘yishini ko‘rsatish mumkin. Bu aynan yuqori bilim va malakaga ega inson kuchiga bo‘lgan talabni avvalgi davrlarga nisbatan oshirib yuborganligini anglatadi.

Iqtisodiy taraqqiyot va jamiyat arovonligini ta’minlovchi eng muhim intellektual yo‘nalishlardan biri – bu inson kapitali nazariyasi hisoblanadi. Mazkur nazariyadan komil insonni shakllantirishda foydalanish mumkin. “Qanday qilib?” degan savolga quyidagicha javob berish mumkin: “Insonlarda iqtisodiy tarbiyani shakllantirish orqali undagi shaxsiy kapitalni shakllantirsa va rivojlantirsa bo‘ladi. Shu yo‘l bilan o‘sib kelayotgan avlodlarning intellektual salohiyatini oshirib, malakasini oshirib borish mumkin. Iqtisodiy

² Корчагин Ю.А. Человеческий капитал. Определение // ЦИРЭ: Центр исследований региональной экономики. LERC: local economics research center > <http://www.lerc.ru/?part=articles&art=3&page=24>. (December, 2014).

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY international scientific conference

taraqqiyotning ob'ektiv omillari qatorida faqatgina mamlakatlarning moddiy-texnik salohiyati emas, balki o'sha davlatdagi aholining ilmiy salohiyati va ma'naviy dunyoqarashi ham mavjud hisoblanadi. Shunday ekan, jamiyatda yoshlarning intellektual qobiliyatlarini yuksaltirish va malakasini boyitish zaruratga aylanadi. Bu nuqtai nazardan globallashuv sharoitida jamiyatning ustuvor yo'nalishlari iqtisodiy va siyosiy sohalar bilan bir qatorda ma'naviyat sohasining yangilanishini o'rganish nazariy va amaliy ahamiyatga ega"³. Shunisi bilan ham inson kapitali nazariyasini bugungi hayotga tadbiiq etish muhim ahamiyat va dolzarb harakter kasb etadi.

Haqiqatdan ham, inson kapitali - zamonaviy bilimlar, usullar, tajribalarni, ilmiy tadqiqotlarni, texnologiyalarni va o'z mehnat faoliyatining tamaliga innovatsiyani qo'ygan mehnatkashlar armiyasidir.

Inson kapitalining jamiyat hayotida tutgan o'rnini yoritish, dalillash muhim ahamiyat kasb etadi. Inson kapitalini yaratish uchun har bir bolani eng kichik yoshdan boshlab bilim olishga yo'naltirish, ilm olishga qiziqtirish, mehnatsevarlikka o'rgatish, o'quv muassasalarini zamonaviy texnologiyalar, laboratoriya jihozlari bilan ta'minlash kerak. Hozirgi kunda bilim olish, ishlab chiqarish jarayonida tajriba oshirish, sog'liqni saqlash, axborotlar qidirish inson kapitaliga bo'lgan sarmoyani tashkil etadi. Ta'lim, kasbga tayyorgarlik inson bilim darajasini, ya'ni inson kapitalining sifatini oshirishga xizmat qiladi. Salomatlik esa betoblik hamda vafot etish ko'rsatkichlarini kamaytirib, inson kapitalining "yaroqlilik" muddatini uzaytiradi. Demak aytish mukinki, inson kapitali – bu yorug' kelajak. Shu jihatdan qaralganda, inson kapitali davlat va jamiyat uchun boshqa har qanday jihatlardan ustuvorroq hisoblanadi. Shu o'rinda mamlakatimizning Birinchi Prezidenti I.Karimovning quyidagi fikrini keltirish maqsadga muvofiq bo'ladi: "Bugun hech kimga sir emaski, biz

³ Юлдашева Ф.Х. Ўзбекистонда глобаллашув шароитида маънавий янгиланишнинг ўзига хос хусусиятлари: Фалсафа фанлари доктори (DCs) диссертацияси автореферати. – Тошкент, 2019 – Б. 5.

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY international scientific conference

yashayotgan XXI asr intellektual boylik hukmronlik qiladigan asr. Kimki bu haqiqatni o'z vaqtida anglab olmasa, intellektual bilim, intellektual boylikka intilish har qaysi millat va davlat uchun kundalik hayot mazmuniga aylanmasa – bunday davlat jahon taraqqiyoti yo'lidan chetda qolib ketishi muqarrar"⁴.

Intellektual salohiyatni ro'yobga chiqarish uchun yetarlicha ijtimoiy-iqtisodiy sharoit yaratilmoqda, bilim, ma'rifat kabi qadriyatlar rivojlantirilmoqda.⁵ Inson kapitaliga yurtimizda o'ziga xos yondashilgan. Boshqa ko'pgina sohalar kabi bu ish ham to'g'ri yo'lga qo'yilgan bo'lib, bilim olishga, kasb-hunar egallashga, malakasini oshirishga havasmand bo'lganlarga o'z orzularini amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlar mavjud. Xususan, insonning bepul bilim olishi, tibbiy xizmatdan foydalanishi, madaniyat yutuqlaridan bahramand bo'lishi va shu orqali jamiyatda o'zining munosib o'rniga ega bo'lishi uchun mustahkam zamin hozirlangan. O'z kasbining mohir mutaxassisi bo'lib yetishish nafaqat O'zbekistondagi, balki butun dunyodagi inson kapitali bozorida munosib o'rin egallashning muhim shartidir. Zero, biror narsa ilm kabi qimmatli va doimiy emas.

Tarixda Qadimgi Sharq hududlarida inson kapitalining dastlabki ko'rinishlarini uchratish mumkin. Eng ko'hna sivilizatsiya markazlaridan biri hisoblangan Bobilda podshoh Hammurappi qonunlari to'plamidan inson kapitalining elementlari – mehnatga haq to'lash, yollanma ishchi kuchidan foydalanish, tadbirkorlik va ishlab chiqarish munosabatlarining tartibga solinishi, bu jarayonda davlatning o'rnini va roli borasidagi normalar o'rin olgandi.

Qadimgi Hindiston va Xitoy zaminlarida yashagan faylasuflar ham farovon turmush tarzini orzu qilganlar. Jumladan, farovon turmush kechirishga

⁴ Каримов И.А. Жаҳон инқирозининг оқибатларини енгиш, мамлакатимизни модернизация қилиш ва тараққий топган давлатлар даражасига кўтарилиш сари. 18 боб. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 17 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза, 2009 йил 5 декабрь. – Тошкент: Ўзбекистон, 2010. – Б. 95.

⁵ Курбонова Л. Антропология ва элитология ўзаро муносабатларининг фалсафий-методологик хусусиятлари; Фалсафа фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. – Тошкент: ЎЗМУ, 2019 – Б. 5.

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

insonning o'zi mas'ul ekanini ko'rsatishga uringanlar. Bu esa Maxavira Vardxamana, Konfutsiy, Mo Di kabi donishmandlarning qarashlarida o'z tasdig'ini topgan²³.

Zardushtiylik dini ta'limotlarida inson kapitalining o'ziga xos ko'rinishlari uchraydi. Xususan, odamni sog'-salomat voyaga yetishida me'yorida ovqatlanish lozimligi, ovqatlanish madaniyatiga rioya qilmagan jamiyat kuchli avlodlarga va baquvvat mehnatkashlarga ega bo'lolmasligi ta'kidlangan. Shuningdek, ochlik va to'yib ovqat yemaslik kishilarning ma'naviy hislatlariga ham putur yetkazadi, deb qaralgan. Shu boisdan ham inson kamoloti uchun dolzarb sanalgan – ozuqaning yetarliligiga e'tibor qaratilgan. Bu yo'lda jamiyat ziroatchilik, chorva boqish va shu kabi sohalar rivojiga tayangan. Zardushtiyarning bu qarashini non va donga boy bo'lgan yurt aholisining quloqlariga pandnomai-nasihatlar, muqaddas bitiklar yetib boradi, degan tamoyillarda ham ko'rish mumkin.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 24-modda. – Toshkent: O'zbekiston, 2023y. – B. 11.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentyabrdagi "2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5544 sonli farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – T., 2018 yil 28 dekabr.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy majlisga murojaatnomasi 2020 yil 29 dekabr.
5. O'zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi. Me'yoriy hujjatlar to'plami. – Toshkent: Sharq. 2001. – B. 9-23.

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

ELEKTRON RESUSLAR

6. <http://www.president.uz>

7. <http://www.lex.uz>.

8. <http://www.norma.uz>.